

2 december 1894

Heide ontginning, een bezoek aan America-Horst.

5 Ik vertoefde dezer dagen te Helena veen, het welbekende centrum van uitgestrekte
veenderijen en turfstrooisel-industrie, in de Noord-Brabantsch-Limburgsche
Peelstreek. De halte America, van de Staatsspoor, ligt iets verder oostwaarts, in de
10 richting van Venloo. De buurtschap Amerika behoort echter tot de Limburgsche gemeente
Horst. Ik heb bij ontginningen geen persoonlijk belang, maar had toch, nu en dan, met
eenige belangstelling in "Telegraaf" en "Nieuws" over dat ontwerp gelezen, en omdat
wel eens in het "Nieuws" naar America verwezen werd, besloot ik een eindje verder te
15 stoomen, om in het voorbijgaan die buurtschap eens te bezichtigen. Immers Ericus, die
de werkloozen naar de heide wil overbrengen in 1500 of 2000 volgens zijn plannen nog
te stichten dorpen, concludeerde zeer logisch dat wat hier reeds is, ook elders kan,
en ik verwachtte dat er van hetgeen hij bedoelt hier iets te zien zou wezen.
Te A. aangekomen merkte ik nochtans alvast op, dat van eene met overleg, "planmatig"
20 ondernomen heide-ontginning, van rudimenten eener geïmproviseerde "buurtschap", hier
allerminst iets te bespeuren is. Wat er ontgonnen is, werd sedert de laatste 30 of 40
jaren uit vrije beweging zonder plan of aaneensluiting, vóór en na door arme menschen
ondernomen, waar zij 't goedvonden; en zoo iets is in de zandstreken geen
zeldzaamheid. Mettertijd kwam er een agglomeratie tot stand, America verkreeg een
stationnetje, denkelijk ten gerieve der hier wonende veenarbeiders, en men zette de
kroon op het werk met een school- en een kerkgebouw; de buurtschap, een uur van het
hoofddorp, werd zelfs verheven tot den rang van Roomsche Katholieke parochie. Van
25 zoo'n ongemerkt, „ongedwongen" ontstaan van buurtschappen op onze heidevelden,
waaraan sommige zich later, onder gunstige omstandigheden, tot min of meer welvarende
dorpen ontwikkelden, kan men voorbeelden bij honderden tellen, en ik stel me voor,
dat de meeste, zoo niet alle plattelandsgemeenten der Nederlandsche en Belgische
kempen geen anderen oorsprong hebben.
30 Dat is, dunkt mij, een normaal ontwikkelingsproces, waarop men zich echter niet mag
beroepen bij het voorstel om heidedorpjes uit één stuk, als op bestelling, af te
leveren. Immers, met het traceeren van wegen, verkavelen van gronden, optrekken van
nette en goedkoope boerderijtjes is nog maar weinig gedaan: er dient m. i. meer gelet
op de levende dan op de doode ontginningskrachten. Ik kom daarop aanstonds terug. De
35 Eerw. pastoor der nieuwe parochie, aan wien America zeer veel te danken heeft, leest
het "Nieuws" niet; te Horst-zelf wordt het evenmin gelezen, van de geweldige polemiek
Ericus contra *Heide-Maatschappij*, van Bertel's goudmijn wist daar geen mensch iets
af; niemand had er van gedroomd hoe Ericus dat kleine nest in 't zonnetje zette. Dat
vond ik vreemd. Overigens, Ericus-zelf had pastoor Jeucken bezocht en America
40 geïnspecteerd Horst en het naburige Sevenum (station Horst-Sevenum), zijn belangrijke
gemeenten der Noord-Limburgsche zandstreek; beiden bezitten nog immense heidegronden,
waaronder blokken grond, die door ligging en geaardheid wel voor ontginning tot bouw-
en weiland geschikt zijn. Ik zelf zag zulke beste heidegronden waarlijk ook liever
zóó ontgonnen dan tot bosch aangelegd, en de heeren der *Heide-Maatschappij* zullen er
45 wel niet anders over denken. Een veel aanzienlijker, hooger liggend gedeelte is
echter van veel slechter hoedanigheid, en aan stelselmatige ontginning dezer gronden
tot bouwland denkt hier niemand, noch particulieren, noch Gemeentebesturen. Waarom
ook, daar toch, naar ik vernam, in Limburg elk jaar oud gecultiveerd land, van
mindere kwaliteit, tot den natuurstaat terugkeert, omdat er geen huurder voor te
50 vinden is.
De gemeentenaren van Horst en Sevenum houden nog vast aan de oude leer (sommigen
zullen ze verouderd noemen), dat het bij ontginning wel degelijk aankomt op de
hoedanigheid van den bodem, en voor de toekomst eener eventueele agglomeratie op de
geografische ligging. Men denkt hier "pessimistisch" over heideontginning, wel wat te
55 veel meen ik. Wie met geld naar de hei trekt, raakt er zijn geld kwijt; wie er zonder
geld heentrekt, zal 't misschien beter gaan: hij kan niets verliezen, en wat hij
bijwoekert is winst"; zoo dachten velen erover te Horst, in welk flink dorp ik den
nacht heb doorgebracht.
Wel, er zijn voorbeelden van in ons land, meer dan elders misschien, dat vermogende
60 "heereboeren" hun geld in de hei staken en 't erin lieten zitten. De onbemiddelde
ontginner daarentegen geeft wat hij op de woeste vlakte veroverde in den regel niet
meer prijs.
Beide genoemde gemeenten waren, naar ik vernam, ook volstrekt niet gesteld op
groepeeringsen zooals er zich een te America gevormd had; „ze worden mettertijd een
65 lastpost, dan moet er gezorgd worden voor onderwijs, wegen aangelegd en onderhouden,

kerken gebouwd en al wat niet meer. Het jonge dorp maakt zich van de hoofdplaats los, ten nadeele der daar gevestigde neringdoenden, enz., (argumenten, die ik trouwens laat voor wat ze waard zijn). Waar 't veen betreft, wordt dit wel aan neringdoenden afgestaan, maar de gemeente behoudt haar eigendomsrecht, het uitgebouwde veen keert tot haar terug. Mocht zij wel eens veen en bodem verkocht hebben, dat zou voortaan niet meer gebeuren. Zij heeft zelve wel eens bosschen aangelegd, die na 30 à 40 jaren gekapt en daarna liefst voor ingezetenen gereserveerd werden; 't gebeurt, dat onbemiddelde jongelieden op goed geluk huwen en geneigd zijn op de heide te gaan tabernakelen. De gemeente staat hun dan zoo'n hectare boschgrond af (naar het schijnt, waar ze verkiezen), tegen den normalen prijs van f50. Zij-zelve zal haar bosschen wel op vrij goede heide aanleggen, en wanneer deze niet te hoog lag, en het strooisel er niet uit weggehaald werd, dan acht men dat gerooide bosch een derde meer waard dan ongerepte heide, hooger liggend bosch heeft den bodem niet verbeterd. In de nabijheid van kerk en school besteedt men f100 tot f200 voor ontgonnen beste heide, zoo er nog gevonden wordt.) Bedoeld jong echtpaar, zonder gereed geld in het bezit van onroerend goed gekomen, gaat dan wel eens bij de dorpsgenooten collecteeren, vergadert baksteen en hout en kalk, en anderen weigeren niet die materialen ter plaatse over te brengen en helpen aan de constructie mee; de jonge man is of wordt boerenarbeider, veenarbeider, spoorarbeider, of iets van dien aard, en meteen wordt er, zeer zachtjes aan, van den in bezit genomen bunder ontgonnen. Ik zag er, die zich, naar het scheen, moesten tevreden stellen met een allerprimitiefst blokhuis, opgetrokken uit regelmatig afgestoken dikke pluggen, des winters warm, des zomers koel.

Is bijverdienste, als zoeven aangeduid, in zulk een geval een onmisbare hulpbron? Strikt genomen, misschien niet, maar in de tegenwoordig meest voorkomende gevallen moet die vraag toch in bevestigenden zin beantwoord worden. Ik heb oude kolonisten ondervraagd, vóór 25, 30, 40 jaren daar aangeland en de eerstelingen op het terrein. Er was in dien tijd geen gelegenheid voor bijverdiensten, althans geen vaste en winstgevende gelegenheid; desniettemin hebben enkelen het zoo ver gebracht als het met hunne hulpmiddelen gebracht kon worden, die nu 't ontgonnen land met een os of een koe, een licht paard of een poney bewerken, drie of vier beesten op stal hebben, varkens mesten, schepen en *pension* nemen, om mest te winnen, en vooral veel kinderen grootbrachten, stemmige jongens en deerns, 't Waren allen, zooals zich denken laat, brave, onvermoeibare, alle ontberingen trotseerende menschen, die, niet beter wetende als men wil, in hun lot berusten en dag aan dag, jaar aan jaar van den vroegen morgen tot den laten avond onverdroten voortzwoegen, zoo hard, dat steedsche werkloozen en *would be*-werkloozen er stellig in de verte geen denkbeeld van hebben. Ik kreeg bepaald respect voor die menschen, en 't deed mij tevens genoeg, te zien hoeveel belangstelling zij aan den dag legden voor hetgeen ik hun, naar mijn weten, zoo al vertelde van betere methodes, die tegenwoordig op ondankbaren bodem met succes worden aangewend. Een en ander hiervan was warempel reeds tot deze „nieuwe wereld" doorgedrongen. Ze hadden van Thomas-slakken en kainit gehoord, en door tusschenkomst van den pastoor, die onder elk opzicht de rechte man is, leerden ze Arnheemsch of Nijmeegsch compost gebruiken; een onbetaalbare grondvermenging. Pastoor-zelf spaarde die kostbare specie ook niet, hij had zijn tuin te „creëren" op een schraal punt, maar liet er, per hectare, voor plus minus f500 compost in onderspitten.

Ik vroeg: hoe ze 't toch aanlegden in de eerste jaren hunner immigratie. — „Wel, menheer, we hebben ons brood in die dagen wel eens droog gegeten en de aardappelen met het noodige zout; ook werden er als eens heide-bezems gesneden en in den drukken tijd een daggeld bij den boer in het dorp verdiend, meegeholpen aan het afsteken van turf en wat al niet, maar we kwamen toch langzamerhand, met God, vooruit." De Eerw. heer zei me daaromtrent: „Indien het tegenwoordige geslacht nog zoo vlijtig en zoo ongehoord zuinig was als de ouderen het waren, dan ware er geen reden waarom de besten ook nu niet zonder de veenderij of de turfstrooiselbriek zouden kunnen stellen, maar zijn er zoo nog? De tijden veranderen, de menschen met hen. Er is nu gelegenheid, ruime gelegenheid zelfs om geld te verdienen, en dat een arme aankomeling er niet naar zou grijpen, zoowel als zij die er reeds zijn (op enkele uitzonderingen na), ware veel gevergd. Bedoelde gelegenheid influenceert echter de zeden: er wordt verdiend en meer verteerd, nieuwe gewoonten en behoeften dringen zich als vanzelf op, en de quaestie of 't zonder *bijverdiensten* kan, is daardoor een *speculatieve* quaestie geworden." Pastoor sprak van uitzonderingen: wel onder „de besten" van vroeger dagen, die ik ontmoette, waren er, die hun kinderen nimmer naar 't veen lieten gaan en daarop roemden; „ze werden er niet beter op" (ik geloof het graag). Dan liever bij den spoordienst en de meisjes in „brave boeren- of burgergezinnen", voorzoover de boerderij haar missen kon. Niet altijd is de „grootte gelegenheid" om elders geld te verdienen bevorderlijk voor de boerderij, nl. dan

135 wanneer niet minstens een der kinderen voor haar behouden blijft (daar zou zekere veelbesproken wijziging der wet op de verdeeling van nalatenschappen te pas komen). Voor hen die van jongs af op andere manier hun brood leerden verdienen, wordt de heideboerderij allicht bijzaak, de handen staan voor den veldarbeid verkeerd. Zij huwen, vestigen zich in andere plaatsen; het ouderenpaar blijft op hooger leeftijd verlaten zitten, en 't bedrijf gaat niet meer vooruit.
L. X. X.